

класів) виявилися вищими, ніж показники випускників загальноосвітньої середньої школи.

Відмічені відмінності потребують додаткових досліджень і пояснень. Хоча вже зараз можливо зробити припущення, що на рівень сформованості інтелектуальних умінь учнів у певній мірі впливає характер організації процесу навчання в школах нового типу, а також відбір учнів на конкурсній основі. Однак висунуті припущення потребують ґрунтовного підтвердження.

Таким чином, аналіз отриманих результатів показує, що для тієї вибірки учнів, яку ми досліджували, характерним є середній рівень розвитку деяких інтелектуальних умінь. Це свідчить про недостатньо високий рівень розвитку таких інтелектуальних умінь, як аналізувати і синтезувати, узагальнювати, знаходити залежності й закономірності.

Проте, окремі учні демонструють достатньо високі результати, тобто індивідуальні відмінності в степені розвитку інтелектуальних умінь достатньо великі. І це, в свою чергу, підкреслює необхідність цілеспрямованого систематичного процесу формування інтелектуальних умінь учнів, тому подальший розвиток питання, яке ми розглядаємо, вбачається нами у створенні умов ефективного формування інтелектуальних умінь учнів у процесі особистісно-орієнтованого підходу до навчання старшокласників.

Література

1. Новые исследования в педагогических науках. – М.: Педагогика. – 1974
2. Психологические проблемы повышения качества обучения и воспитания. Сб. научн. трудов: М., 1984

О.В.Бугрій

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ РОЗУМОВИМ РОЗВИТКОМ І РОЗУМОВИМ ВИХОВАННЯМ

В статтє раскрывается суть понятий «умственное развитие» и «умственное воспитание», показаны воспитательные возможности учебного процесса в современной школе.

The essence of the notions: "mental development" and "mental education" are revealed in the article. Educational abilities of the process of studies in modern school are shown.

Для успішного здійснення розумового виховання учнів доречно подати структуру і зміст поняття „розумова вихованість”, яке в сучасній педагогічній літературі майже не відрізняється від поняття „розумова розвиненість”.

Розвиваюче навчання зорієнтоване на досягнення певного рівня розумового розвитку і формування мотивів навчання, тобто пізнавальних інтересів. Важливо враховувати, що учень, засвоюючи зміст освіти і виконуючи різноманітні навчальні завдання, найчастіше стикається не з реальними умовами, а з ситуацією, що є моделлю певної області [2,19].

Часто у школяра складаються відношення не стільки до самої дійсності, скільки до її модельних уявлень, що породжує „розуміючі” мотиви (А.М.Леонтьєв) участі в оточуючій дійсності, тобто мотиви розсудкового (інтелектуального) характеру. Якщо пізнавальний інтерес спрямований на засвоєння учнями знань і способів діяльності лише заради їх обмежених індивідуальних цілей, то він не характеризує розумову вихованість, позаяк не відповідає цілям комуністичного виховання.

У структуру розумової вихованості особистості входять, з одного боку, розумова розвиненість (знання, уміння і навички, риси творчої діяльності, здатність до самоорганізації), з іншого – соціально значимі мотиви інтелектуальної діяльності (соціальні, моральні, мотиви спілкування, пізнавальні інтереси).

Таким чином, розумове виховання – це цілеспрямований, одночасний процес і розвитку учнів, і формування в них соціально значимих інтелектуальних мотивів. Його успішна реалізація сприяє формуванню комуністичних переконань, учні набувають світоглядних знань і вмінь ними користуватися в подібних і нестандартних ситуаціях. Емоційно-ціннісні відношення, що

виникають при цьому, надають знанням і вмінням особистого характеру, трансформують їх у переконання.

Якщо враховуються інтелектуальні можливості учнів і організована спеціальна робота з їх розумового розвитку в процесі навчання, то досягаються в основному цілі розвитку. А якщо враховується мотиваційна сфера особистості і ведеться цілеспрямована діяльність з її формування, досягаються також і виховні цілі.

За допомогою тільки репродуктивних методів навчання важко чи неможливо досягти органічного поєднання розумового розвитку і виховання. Це поєднання забезпечується в умовах застосування продуктивних методів навчання, позаяк залучення учнів до творчої діяльності створює специфічні для цих методів можливості формування і збагачення емоційного досвіду школярів. Саме в ситуаціях, пов'язаних із систематичним вирішенням творчих завдань, виникають переживання, через які і формується мотиваційна сфера особистості: емоційне, пов'язані з пошуком вирішень проблеми; радість відкриття; впевненість у своїх силах; намагання вирішувати ще складніші завдання; намагання мислити самостійно; очікування успіху у вирішенні проблеми; бажання брати участь у дискусіях, читати і дізнаватися все більше, потреба у самоосвіті.

Ці переживання і стимули сприяють формуванню мотивації навчання за умови цілеспрямованої роботи вчителя, коли долається односторонній розвиток будь-якого стану, якості особистості і досягається їх узгоджений розвиток: впевненість в собі поєднується з об'єктивною оцінкою учнем своїх можливостей; бажання висувати питання і захищати свою точку зору – з повагою до висловів інших, витримкою і коректною оцінкою різноманітних точок зору; віра у достовірність знань – з умінням сумніватися в них; спроби вирішувати завдання підвищеної складності – з умінням правильно оцінювати свої інтелектуальні можливості.

Розумове виховання учнів повинне бути організоване таким чином, щоб невідповідність між рівнем розумової розвиненості і мотивації була зведена до мінімуму.

Найкращі результати досягаються посередництвом поєднання продуктивних методів навчання і загальних методів виховання. У цьому випадку відбувається формування у школярів емоцій і почуттів, соціальних і моральних потреб, мотивів спілкування.

На основі використання взаємозв'язків, існуючих між проблемними методами навчання і методами виховання, вимагається охарактеризувати організаційні умови, що забезпечують розумове виховання. Умовно можна виділити три групи таких умов.

Перша з них пов'язана з реалізацією проблемного навчання, яке сприяє цілеспрямованому інтелектуальному розвитку і формуванню пізнавального інтересу до творчої діяльності, а також в органічній мірі – вихованню соціально значимої мотивації учіння. У даному випадку процес розумового виховання протікає через розвиток за схемою „розвиток – мотивація”, що недостатньо для цілісного формування соціально значимих мотивів учіння. На новий рівень розумового виховання підіймає залучення учнів до розв'язання проблемних завдань, тобто до керованого вчителем самостійного пошуку не відомих школяреві знань і способів діяльності.

Проблемі завдання повинні відповідати основним ідеям навчального предмета, методам тієї науки, котра у вигляді її основ подана даним навчальним предметом у навчальному плані школи, повинні передбачати у структурі свого рішення проявлення основних рис творчої діяльності і забезпечувати різний рівень складності таких вирішень.

Для того, щоб проблемне завдання було прийняте суб'єктом, необхідна максимальна індивідуалізація і диференціація процесу навчання при використанні проблемних методів навчання. Так звана орієнтація тільки на „середнього” учня затримує темп просування інших школярів. Недоступність проблемного завдання слабким учням зводиться до нуля без всяких зусиль, невдача веде до зниження зацікавленості творчою діяльністю, до емоційних депресій. Для добре підготовлених учнів те чи інше завдання, яке вчитель пропонує як проблемне, може

виявитися звичайним, репродуктивним, що не послугує їх творчому росту і формуванню мотивів інтелектуальної діяльності.

Індивідуалізація і диференціація на практиці реалізується наступним чином: вчитель організує пізнавальну діяльність учнів за варіантами під час розв'язання проблемних завдань таким чином, що сильним учням пропонується завдання підвищеної складності, а слабким – порівняно полегшені. При цьому вчитель використовує різноманітні прийоми стимулювання позитивного ставлення до запропонованого завдання: повідомляє додаткові дані, вказує джерела пошуку, змінює його формулювання, розбиває на підзавдання тощо.

При цьому виникає ряд об'єктивних труднощів: різні навчальні можливості учнів (одні в більш короткий термін засвоюють запланований навчальний матеріал на рівні творчості, іншим потрібно більше часу), неможливість затримуватися на кожній темі доти, доки всі учні не засвоять на однаковому рівні її основні положення, проблеми при виборі і складанні різноманітних варіантів пошукових завдань.

Сприяє розумовому вихованню прийом, що виправдав себе в нашій практиці, – розв'язання „однакових” проблемних завдань, запропонованих у письмовому вигляді. Але в такому випадку саме завдання містить або підказку, або звужений пошук розв'язання. Тільки на перший погляд воно має однакову складність, насправді ж, знаючи, які труднощі виникнуть у слабого учня, вчитель вводить до її змісту додаткову інформацію, знання якої є умовою успішного пошуку її розв'язання. При цьому можливі зміни в умові даних, опису окремих кроків пошуку, обмеження спрямувань пошуків та ін. Усе це сприяє створенню необхідного емоційного тону в класі, формуванню колективізму в навчанні.

Наприклад, учням VII класу на уроці хімії пропонувалося розв'язати задачу: „Виходячи з яких двох складних речовин можна отримати оксид міді і хлорид міді?” Якщо виникали труднощі, то з'являлося інше

формулювання: „Яким чином, виходячи з гідроксиду міді і соляної кислоти можна отримати оксид міді і хлорид міді?“ Якщо і з таким доповненням учень не перейшов до розв'язання, то в умову задачі вводилася назва речовини і її формула.

Однією з необхідних умов розумового виховання є створення вчителем спеціальних інтелектуальних труднощів у пошуковій діяльності школярів. Звернення до них і їх оптимальне розв'язання сприяє вихованню у школярів таких якостей, як готовність долати труднощі, впевненість у своїх інтелектуальних можливостях, наполегливість і цілеспрямованість тощо. Стани учнів, що виникають при цьому, важливі як джерело набуття досвіду емоційно-моральних переживань, долаття невдач і труднощів, набуття радості пізнання і відкриттів. З точки зору психології, „контраст діє таким чином, що задоволення після незадоволення здається сильнішим, а незадоволення відчувається сильніше після задоволення” [1,70].

Розв'язання пошукових завдань повинне бути організоване з урахуванням темпів мисленнєвої діяльності кожного школяра. Якщо цієї умови не дотримуватися, то у багатьох із них виникають емоції, не пов'язані з безпосередньою пошуковою діяльністю. Один із можливих шляхів їх подолання пов'язаний з розв'язанням вдома тих завдань, які учні не встигли виконати під час уроку. Таким чином, у певній мірі можна нейтралізувати негативні мотиви і викликати позитивний емоційний настрій.

В основі виділення другої групи умов розумового виховання – різноманітні поєднання методів виховання з методами проблемного навчання. Можливі їх різноманітні модифікації. Наприклад, корисно періодично давати школярам із завищеною самооцінкою пізнавальні завдання і питання підвищеної складності.

Не менш важливим є завдання зміни ставлення до навчання, стимулювання прагнень до успіхів у навчанні в учнів із низькими показниками. Його розв'язання є ефективним на прикладі успішного просування у творчій діяльності окремих учнів. Досвід свідчить, що підвищення

пізнавальної активності учнів можна досягти шляхом систематичного їх залучення до вирішення пізнавальних завдань, відібраних з урахуванням їх інтелектуальних можливостей. Успіх цих школярів позитивно проявляється і на їх ставленні до навчання, і результатах пізнавальної діяльності інших учнів.

Часто перед учителем виникає необхідність подолання психологічного бар'єру - страху перед незадовільною оцінкою недостатньо готових до творчої діяльності учнів. У цьому випадку оцінка за те чи інше завдання творчого характеру не ставиться доти, доти школярі не досягнуть позитивних результатів.

Обов'язковою умовою виховання колективізму, формування „стосунків відповідальної залежності” (А.С.Макаренко) кожного його члена є залучення всіх учнів класу у досягненні мети пошуку під час розв'язання проблемних завдань і проведення евристичних бесід. Така організація творчої діяльності вимагає звернення і до продуктивних методів навчання, і до методів стимулювання (висування єдиних вимог, постановка перспективи), і до методів формування суспільної поведінки (привчання і вправи).

Пізнавальні дії учнів повинні оцінюватися не за формальними результатами діяльності, а у відповідності з тими зусиллями, які учень затратив у ході розв'язання проблемних завдань і під час відповіді на запитання евристичної бесіди. Диференційована оцінка навчальної праці не за здібностями учнів, а за їх ставленням до інтелектуального напруження, за темпами просування – суттєва умова розумового виховання і свідоцтво поваги до особистості школяра.

Третя група організаційних умов пов'язана із застосуванням загальних методів виховання і спрямована на формування мотивації навчання. Безпосередній вплив на мотиваційну сферу особистості здійснюється шляхом переконання, пояснення, стимулювання, перспективи. При цьому вчитель враховує найменші прояви зацікавленості, захоплення учнів і використовує їх у

вихованні, в навчальній діяльності, у вирішенні пізнавальних завдань, включаючи до їх змісту цікаві наукові чи життєві факти, з якими ознайомлений учень і трактування яких неоднозначне.

Обов'язкова умова – це прояв з боку вчителя такту, терпимого ставлення навіть до невдалих відповідей, своєчасний відгук навіть на незначний успіх пошуку учня. Це викликає в нього внутрішню насолоду, упевненість у своїх силах, намагання підтвердити свої досягнення.

Під час проведення диспутів, суперечок, евристичних бесід необхідно дотримуватися певних правил, наприклад таких: „сперечатися по суті, уникати в дискусії образливих реплік, зауважень, поважати точку зору опонента, прагнути зрозуміти її перш ніж критикувати; проявляти витримку і стриманість у суперечці, які дають змогу ретельно зважити думку опонента і сформулювати істину, а не демонструвати свою красномовність; проявляти скромність і самокритичність, уміння з гідністю визнати недостатність своєї аргументації” [3,93-94].

Успіху формування мотивів навчання сприяють різноманітні прийоми, наприклад звернення до цікавих матеріалів, підбір різноманітних джерел зі статей, журналів, книг, із яких учитель вибирає найцікавіші уривки. У багатьох дітей з'являється потреба заглянути до вказаних джерел, виникають питання. Для відповіді на них можна виділити в уроці „хвилину цікавого” або організувати після уроків „час запитань і відповідей”.

Важливе значення у формуванні соціальних мотивів має переконання в соціальній та особистісній необхідності навчання у школі. Завдання вчителя будь-якого предмета – переконати учнів у зростанні ролі знань в умовах науково-технічного прогресу, в необхідності безперервної освіти, у тому що навчання було і залишається головною справою школяра.

Усе вище сказане має важливе значення для правильного розуміння співвідношення між розумовим розвитком і розумовим вихованням. Слід залучити увагу вчителів і методистів до того педагогічного факту, що

методи навчання, призначенні для стимуляції розумового розвитку учнів, не виконують виховних функцій самі по собі, якщо не використовуються додаткові педагогічні впливи, що виходять за рамки цих методів.

Дидактика не може обмежити коло своїх інтересів дослідженнями гностичних проблем. Щоб здійснити на практиці єдність освітньої, виховної і розвиваючої функцій, слід передусім чітко уявити собі специфіку кожної з них. Розрізнення розумового розвитку і розумового виховання необхідне для повороту дидактичних досліджень до проблематики виховання, щоб у теорії і на практиці розкрити виховні можливості навчання і поєднати методи навчання і виховання в єдиному навчально-виховному процесі.

Література

1. Дерябин В.С. Чувства влечения, эмоции. – М., 1970
2. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости. М., 1981
3. Ружин В.И. Уметь убеждать. – М., 1980

Н.О. Чувасова

ДИАЛОГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

Статья посвящена проблеме формирования познавательной творческой деятельности учащихся в процессе диалогического обучения. Диалог является одним из условий развития творческого потенциала школьника.

The article is dedicated to the problem of forming of creative of pupil's cognitive work in the course of teaching dialogue. It also serves as one of the conditions of the development of school's creative potential.

Формування активної, творчої особистості, її самостійності в шкільні роки стало змістом багатьох педагогічних досліджень. При цьому в сучасній дидактиці особливу увагу отримали питання внутрішньої перебудови пізнання, засвоєння учнями головних ідей в учбових курсах,

проблема спілкування, колективних відношень, створення благополучного клімату в учбовому процесі розглядається як соціальна основа ефективного навчання, підготовка учнів до життя.

Сьогодення вимагає від людей не лише конкретних знань, умінь й навичок, а й здатності до творчої, продуктивної співпраці і прийняття відповідальних рішень. Проблеми спілкування та навчання пов'язані з необхідністю рішень таких задач, як розвиток мислення через діалогічні методи навчання. Особливо бажаними і пріоритетними постають діалогічний спосіб розвитку будь-якої ідеї та діалогічна стратегія впливів у стосунках.

Як зазначають філософи, діалог - це засіб людського буття. Коли він припиняється, затухає дружба та любов, гаснуть почуття колективізму та товариськості, притупляється благородство та симпатії. Переривається міжособова та ділова взаємодія людей.

Я.А.Каменський в "Великій дидактиці" оцінював "спрямовану думку" як каталізатор мислення. Він писав: "Якщо подібно - відмов собі в будь-чому і сплячуй тому, хто буде тебе слухати"; "Багато запитувати, засвоювати, вчить інших - тайни великого учіння" [6].

Викликають зацікавлення роботи, в яких обґрунтовується роль спілкування у тому числі й діалогічного у розвитку пізнавальної активності (В.А.Кан-Калика, Є.І.Головахи, Л.С.Виготського, Є.О.Ножина, Г.О.Ковальова, А.В.Мудрика, О.О.Вербицького).

Поряд розглядаються питання ефективного використання мовної діяльності: мовна діяльність як показник розвитку суб'єкта діяльності (Г.І.Щукіна); педагогічна організація мовної діяльності в учбовому процесі (А.Н.Ксенофонтова); зв'язок мови та мислення (Л.С.Виготський); діяльнісний підхід до мови (А.М.Леонтьєв, О.А.Леонтьєв).

У теоретичному плані діалогу приділяється достатня увага. Однак отримані дані про потенціал діалогу не отримали широкого впровадження в практику середньої школи.

Мета цієї статті – показати що, ключ до формування творчої особистості в організації та забезпеченні діалогічного навчання учнів, яке створює надійні основи для розвитку ініціативи та самостійності здійснення диференціації та індивідуалізації навчання, формування власних поглядів і переконань та відповідальності.

М.М.Бахтін писав: “Істина не народжується і не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується між людьми, спільно шукаючими істину, в процесі їх діалогічного спілкування” [2].

Діалогічне навчання створює можливість реального активного співробітництва між учителем і учнями, що значною мірою прискорює формування відповідальності, це посилює інтерес не лише до процесу, а й до результатів роботи.

Формування пізнавальної активності старшокласників в процесі діалогічного навчання забезпечують здатність учня до перетворення науково-педагогічної інформації на підставі власного досвіду, тобто до побудови суб’єктивної моделі пізнання, в яку включається не тільки логічно суттєві, але й особистісно значущі ознаки об’єктів, що пізнаються; креативність, яка дозволяє йому постійно шукати і знаходити вихід із ситуацій, будувати для себе нову модель, спираючись на знання, засоби дій, що є в індивідуальному досвіді.

Г.Саугстат відмічає, що для виникнення діалогу необхідний вихідний (хоча б невеликий) розрив в знаннях. З нашої точки зору такий розрив може бути як в вихідних знаннях (різний рівень навчальних досягнень) так і в процесі засвоєння під час діалогу. Крім цих умов необхідне ще й потреба в спілкуванні. Така потреба може виникати в проблемній ситуації, тобто в ситуації, в якій суб’єкт має знання, які є недостатніми. Присутність в цій ситуації другого об’єкта, який реально, або потенційно може бути джерелом цієї інформації робить імовірним виникнення діалогу.

Етапи формування розумових дій в своїй характеристиці мають обов’язків елемент – участь зовнішньої та внутрішньої мови. Природний взаємозв’язок інтелектуального та мовного розвитку дозволяє роздивлятися проблему активізації мови частиною проблеми активізації пізнавальної діяльності.

Активізація припускає напруження інтелектуальних здібностей і в той же час - вільне висловлювання думок.

Примітний погляд відомого педагога – новатора С.Н.Лисенкової, яка прагне випереджаючого вивчення програмного матеріалу: “Господарі коштовного часу – вчитель й учнів, резерв часу прихований в їхньому спілкуванні, взаємодії, співробітництві, в розумінні вчителем особливостей їхньої розумової діяльності, вмінні керувати нею, активізувати і стимулювати” [8].

Спілкування та діяльність являють собою сторони єдиного процесу діалогічної взаємодії який можна назвати засобом буття людини, образом життя який реалізується у формі вибраного індивідом стилю життя.

Для проведення діалогу на уроці необхідно приймати учня таким, який він є, і водночас орієнтуватися на його найвищі досягнення (реальні та потенційні). На перспективу, що відкривається перед ним.

Єдність репродуктивного і творчого, формального і евристичного алгоритму, інтуїтивної здогадки – така діалектика діалогічного мислення.

При навчанні хімії, отримуючи практичне завдання на першому етапі його виконання учень повинен витратити певне зусилля. В подальшому при набутті навичок практичної та мовної діяльності вольове напруження зменшується - і тим самим з'являється психічна можливість ускладнення діяльності.

В процесі сумісного виконання учнями практичних завдань у них виникає потреба у спілкуванні з використанням хімічної термінології. На перших заняттях учні виконують більш прості завдання, в яких менш виражений елемент спілкування, на наступних заняттях елемент спілкування, тобто діалогу, стає основним.

Виявлення знань у процесі діалогічного навчання дозволяє вчителю швидко вивчати учнів і бачити не тільки як нагромаджуються в них знання, а й стежити за розвитком їхніх здібностей, тобто бачити цей процес в єдності, своєчасно помічати труднощі, що виникають в учнів, та вживати заходи до подолання їх шляхом удосконалення методів і прийомів діалогічного навчання.

Наприклад, як правило, розв'язування задач і вправ з хімії в класі має такий характер: вчитель викликає учня до дошки, який розв'язує задачу від початку і до кінця, інколи дає до неї пояснення, а найчастіше мовчки. Інші учні пасивно переписують розв'язання з дошки у зошити. Такий спосіб розв'язування задач не збуджує творчої думки учнів, не дає можливості виявити їх активність, ініціативу.

На нашу думку, необхідно застосовувати коментований спосіб розв'язування задач і вправ. Ось у чому він полягає. Під диктовку вчителя або задачника всі учні записують умову задачі, а потім один одному, ніби передаючи естафету пояснюють і коментують хід розв'язання, не піднімаючись з місця. Один говорить, що з початку треба написати рівняння реакцій, другий – знайти молекулярну вагу даних речовин і тих, які потрібно визначити, третій вказує, як слід скласти відношення і т.п. У розв'язанні задачі бере участь увесь клас. Ритм спільної роботи захоплює учнів, кожен чекає, що далі він коментуватиме, або викаже протилежну думку, і він в думці готує відповідь. Слабкіші учні прислухаються до міркування сильніших, зайвий раз перевіряючи себе.

В одних умовах, коли багато чого вже відомо, діалог виступає в вигляді розкриття відомого раніш під новим кутом зору рішення аналогічної задачі новими засобами, не одним, а різними способами, що примушує переглядати попередні шляхи, шукати нові, більш економічні, раціональні. В других умовах нове виступає у вигляді проблемних ситуацій, які знов ставлять учнів перед новим, іншим рішенням, перед протиріччям загострювання діяльності розуму, уявлень, пам'яті (тому що необхідно оперувати попередніми знаннями).

Діалог завжди допускає можливість неспівпадання отриманого результату з очікуваним тому, що він здійснюється шляхом перегляду деякої кількості неперевіраних варіантів. При цьому чим більше варіантів, тим менша вірогідність співпадання отриманих результатів, що веде до творчого пошуку. В основі нетворчої діяльності (репродуктивної) лежить один єдиний варіант, точне виконання якого завжди приводить до заданого результату і не являється стимулом до розвитку творчого мислення. Щоб вивести учнів на вищий рівень

творчого засвоєння матеріалу необхідно знати проміжні рівні, це неможливо без діалогу.

Обов'язковою умовою творчого підходу до діалогу є специфіка керівництва викладача. На уроці говорять в основному учні. Вчитель держить в руках усі нитки діалогу, вступаючи в нього лише коли це необхідно. Рівень дискусії визначається суворою доведеністю виступів, які спираються на науковий аналіз і практику, вміння поважати точку зору опонентів. При стиканні різних точок зору вчитель пропонує свою відповідь на питання тільки тоді, коли достатньо повно виявились точки зору, або виявляється нездатність опонентів прийти до правильних висновків.

Уміло організований діалог дозволяє вчителю вирішувати різноманітні педагогічні задачі: встановлювати взаєморозуміння, виявляти різні підходи у трактовці обговорюваних проблем, створювати ситуацію вільного вибору особової позиції на основі зворотного зв'язку, своєчасно вносити корективи в свої дії.

Вчитель повинен не тільки здійснювати систематичне та цілеспрямоване керування пізнавальною діяльністю учнів, але й спеціально готувати їх до творчого засобу засвоєння наукової інформації.

Репродуктивна інформація – це навчальний матеріал, який засвоюється учнями в готовому вигляді. Учень у своїй свідомості фіксує інформацію, що надходить у процесі діалогу, а потім відтворює її в мовній практиці.

Наприклад, можна запропонувати учням порівняти водень і кисень, основи і кислоти, основні і кислотні оксиди, основи і солі тощо, дати такі завдання: “Які хімічні реакції можна провести в лабораторії з феррум (III) гідроксидом? За яких умов?” Відповідь проілюструвати рівняннями хімічних реакцій, зазначивши умови їх проведення.

Завдання, яке пропонується на аналізі можливостей перебігу реакцій певної речовини з іншими речовинами, доцільно давати після вивчення властивостей даної речовини, завдання по написанню рівнянь можливих реакцій між речовинами з наданого переліку можна давати лише після

вивчення властивостей класів цих речовин, тобто ці завдання репродуктивно-відтворювального характеру.

Засвоєння учнями теоретичного матеріалу на творчому рівні припускає його прогнозування. Прогнозуюча інформація – це навчальний матеріал, який створюється учнем на основі випередження його вивчення. Учень конструє знання та шляхи їх засвоєння в своїй свідомості та в своїй зовнішній мові, а потім виявивши та сформулювавши їх в процесі діалогу порівнює правильність цих знань.

Наприклад, на основі положення хімічного елементу хлору в періодичній системі Д.І.Менделєєва передбачити формули його важливіших оксидів, можливі ступені окислення його в речовинах, його фізичні та хімічні властивості, активність як відновника або окисника, тощо. Вміння правильно виконати такі завдання формується в процесі діалогу, коли кожен учень формулює свою думку та захищає її.

Ми стверджуємо, що в процесі діалогічного навчання розвиваються такі риси особистості як допитливість, як прагнення до глибшого пізнання явищ (намагання пізнати суттєве, або невідоме), вдумливість, як уміння віднаходити причинно-наслідкові зв'язки в тих чи інших явищах дійсності; самовдосконалення – прагнення розвивати в собі ті якості, які сприяють ефективній розумовій діяльності; самокритичність, як уміння виявляти свої вади, визнавати свої помилки; впевненість у собі – відчуття можливості успішно виконати те чи інше пізнавальне завдання; почуття власної гідності; відсутність страху помилки, як уміння гальмувати захисні механізми, що блокують прояв активності; вміння відстояти власні погляди в дискусії; схильність до особистісного самовияву – прагнення розкрити свої можливості у пізнавальній діяльності; ініціативність особистості, як схильність виявити пізнавальну активність за власним бажанням.

Людина тільки в діалогічному процесі творчості опредмечується, тільки шляхом творчого соціального діалогу відкриває широкий простір для самореалізації, тільки завдяки творчій міжособистісній та міжгруповій взаємодії робить дане екологічне середовище й умови існування своїм людським миром, визначені відносини – своїми діалогічними відносинами.

Педагогіка співробітництва учня та вчителя й взаємозбагачення та гуманістичні відношення реалізуються в їх взаємній творчій діяльності. На нашу думку в діалозі – іншого шляху немає. Ідея використання діалогу виключає авторитарність, експлуатацію пам'яті, схему контролю та оцінки “знаєш – не знаєш”. Вона стимулює сумісний пошук, глибоку віру учня в свою захищеність та право на помилки, на утвердження себе через пошук та успішне подолання інтелектуальних та фізичних труднощів з одного боку, та з другого – віру вчителя в духовні сили своїх учнів.

Діалог в діяльності учнів та вчителя, на нашу думку, і є те основне, що дасть можливість розкрити внутрішні резерви кожного школяра і вивести його на більш високий рівень – творчий. А творча діяльність неможлива без усвідомлення мети пошуку, без активного відтворення раніш вивчених знань, без інтересу до поповнення недостатніх знань із готових джерел, до самостійного пошуку, без уяви та емоцій.

В процесі діалогу вчитель може порівняно легко спостерігати та фіксувати проявлення усіх цих якостей, давати загальну оцінку відношення учнів до навчання – чи є воно творчим та зацікавленим, і в залежності від цього, будувати свою особисту діяльність за поступовим розвитком творчого відношення учнів до навчання.

Якщо ж діалог не використовується, учні знаходяться в умовах репродуктивної діяльності – сприймають, запам'ятовують, відтворюють знання. Якщо ці умови постійно повторюються, то багато учнів втрачають інтерес до навчання, стають пасивними та млявими в пізнавальній діяльності, їх вищі психічні функції не удосконалюються.

Навчання без творчості – це мука. Без пошуку, випробувань та допустимого ризику висловлювань мучається і вчитель, і учень, а їх спільна праця перетворюється в тяжке несприйняття один одного.

На нашу думку, єдиний засіб, що не дасть згаснути бажанням та прагненням працювати в ім'я становлення своєї особистості, що зробить всю учбову працю творчою та успішною – це використання діалогу на всіх учбових заняттях.